

РЕЦЕНЗИЯ

На докторската дисертация на Евелина Петрова Тодорова
Амфорите от територията на България (VII-XIV в.)

Проучването на амфорите представлява важен сегмент не само за цялостното разглеждане на икономическите тенденции, но и за характеристиката на грънчарството в една страна или даден регион. Днес амфорната проблематика е добре позната, благодарение на археологическите проучвания, а в последно време и в резултат от физико-химичните анализи. В този смисъл, амфорите от периода на Средновековието не са нова тема в българската археология, тъй като материалът е бил обсъден вече на няколко пъти. Въпреки това, новите открития по отношение на производството и разпространението на амфори във византийския свят, както и новите археологически находки от територията на България, по някакъв начин налагат преразглеждане на това, което знаем за амфорите и позволяват да се направи всеобхватен преглед на тази значима тема.

Докторската дисертация на Евелина Петрова Тодорова *„Амфорите от територията на България (VII-XIV в.)“* съдържа 229 страници основен текст с бележки и библиография, 119 страници каталог на находките и 145 илюстрации (рисушки, снимки, карти). Ръкописът е разделен на две части. Първата част е аналитичната, а във втората са каталогът на находките и основната част от илюстративния материал.

В уводния текст се пристъпва към темата и се обясняват основните цели на труда. Става въпрос за тема, която не е достатъчно добре проучена, особено ако се разглежда в светлината на новите публикации, и най-вече що се отнася до механизмите, които движат промишлеността и икономиката на Византийската империя. Е. Тодорова е обобщила и в общи линии е представила методологията на изследването и представянето. В този смисъл, сред най-важните цели е установяването на връзката между късноантичните и средновековните амфори. Следват хронологията и териториалното разпространение на амфорите. Всичко това води до разглеждане на мястото и ролята на българските земи в търговската политика на Византия. След това е аргументиран хронологическият и териториалният обхват на темата.

Е. Тодорова въвежда в тематиката чрез преглед на историята на проучванията (с. 9-24) като дава много добър критичен преглед на най-важните трудове, посветени на амфорите, започвайки с първия преглед на Х. Дресел,

датиращ от 1899 година, преминавайки през изследванията на А. Л. Якобсон, А. Романчук, Й. Чангова, Дж. Бас и Ф. ван Доорнинк, Х. Бакирдзис и стигайки до най-новите изследвания на Н. Гюнсенин, Дж. Хейс, А. Сазанов, П. Артър, В. Булгаков.

Втората глава съдържа обяснения на основните фактори - понятия и явления, които определят изучаването на амфорите (стр. 25-32). Съвсем ясно са обяснени произходът на името, формалните характеристики, начинът на затваряне на съдържанието, употребата (първична и вторична). От особено значение в тази глава е информацията свързана с транспорта на амфорите с кораби и корабната конструкция.

Анализът на материалите от територията на България започва в третата глава с типологията на формите и датировката на амфорите (с. 33-89). Амфорите са класифицирани в 20 основни типа, някои от които имат един или повече варианти. Всички типове (и варианти) са представени по един и същ начин. Първо е дадено подробно описание на формата и технологичните характеристики, след което са представени местонамирането (в някои случаи и контекста) от разглежданата територия и аналозиите в хронологически ред. Датировката на всеки един тип е изведена в края на описанието. Формалната типология на амфорите е направена коректно, с разбиране на основните формални критерии. Това, което представлява трудност, е фактът, че части от някои от съдовете са реставрирани и не може да се определи оригиналният им профил.

В следващата, четвърта глава, Е. Тодорова анализира знаците върху амфорите - печати, дипинти и графити (с. 90-109). Тук е направен не само преглед, но са представени и възможните тълкувания и значения на отделните знаци. Така, за печатите, авторката Е. Тодорова приема становището на Х. Бакирдзис, че може да се заключи, че става въпрос за контрол на качеството, както на съдовете, така и на съдържанието им, докато дипинтите, подобно на античните, се отнасят към съдържанието на амфорите.

По-специално, пета глава е посветена на съдържанието на амфорите (стр. 110-114). Известно е, че амфорите са били използвани за пренасянето на различни продукти, главно вино, масло, рибни сосове и осолена риба, мед, етерични масла, но за сместа за т. нар. "гръцки огън". Също така, въз основа на резултатите от последните изследвания, особено тези на А. Опаиц и О. Карайоргу, се обсъжда взаимовръзката между формата на амфорите и продукта, на когото са служели като опаковка. Въпросът за съдържанието на амфорите е свързано с икономическите условия в отделните райони на Византийската империя, с производството на храна и с доставките, както и с производството на амфори, така че амфорите се разглеждат в по-широк контекст.

По-нататък, в глава шеста, Е. Тодорова разглежда капацитета на амфорите във връзка с вместимостта на корабите (с. 115-120). Тъй като амфорите от територията на България не могат да бъдат измерени (реконструирани форми в повечето случаи не са точни), тук са представени резултатите от извършения анализ на добре запазени материали, например от Диногения-Гарван, Атинската агора и Серче Лиманъ. Въз основа на тези находки са разграничени три групи съдове по отношение на вместимостта им, като е установена зависимост между увеличаването на капацитета и обема на амфорите.

В седма глава са разгледани производствените центрове (стр. 121-128). Според резултатите от досегашните изследвания са установени няколко центъра

за производство на амфори. От периода на ранното Средновековието, най-големият, ако не и единственият, е този в Крим, докато в по-късния период, между 10 и 13 век, е имало два активни центъра – Ганос на брега на Мраморно море и в южната част на Италия - около Отранто, Бари и Бриндизи. На територията на България не са засвидетелствани следи от производство на амфори. Освен това, тази глава е публикувана наскоро (2010) като отделен труд.

В осма глава се разглеждат амфорните находки в контекста на политическите и икономическите събития в Средиземно море и Черно море, за периода от 6 до 15 век (129-178). Тази глава започва с обстоен преглед на най-важната информация от писмените извори за икономическото развитие на Византийската империя. В този контекст, се разглежда разпространението на амфорите на територията на България по периоди, които маркират най-значимите политически събития. Това е, всъщност, проследяване на икономическите тенденции в балканските области на византийската империя. Текстът е придружен от илюстративни карти, показващи разпространението на находките.

В заключението (стр. 179-183) Е. Тодорова обобщава накратко резултатите от своето изследване. Като цяло амфорите са разделени на три хронологично-териториални групи - от края на 7-ми до 10-ти век (тип I-VII), от втората половина на 10-ти до края на 11-ти /началото на 12-ти век (типове VIII-XVI) и от 12-ти до 14-ти век (тип XVII-XX), като по-голямата част от съдовете се свързват със западния бряг на Черно море и Кримския полуостров. Въз основа на разпространението на находките Е. Тодорова стига до заключението, че амфорите са много добър показател за търговския трафик. Също така, те потвърждават посоката на търговията със стоки в балканските владения на Византийската империя.

Докторската дисертация на Е. Тодорова въвежда читателя в амфорната проблематика, която е многопластова и сложна, и която изисква един мултидисциплинарен подход. Общото впечатление от дисертацията е много положително. Работата е методически добре обоснована, изложението ѝ е ясно и целенасочено, без големи екскурси. Специално качество на работа е много ясният и красив стил на изразяване (писмено), което позволява текстът да се следва с лекота. Професионалната страна на дисертацията - представянето на материалите чрез формална типология и каталог на находките - е изработена коректно и е изпълнена последователно. Е. Тодорова показва висока степен на разбиране при систематизирането на амфорите. Една от съществените характеристики на тази дисертация е това, че илюстративният материал е с много добро качество и е разнообразен, така че позволява напълно да се следва текстът. Освен това, данните от наличната, многобройна литература (стр. 184-226) са използвани в пълна степен, така че по най-добрия начин да се обяснят и някои явления, които са свързани с амфорната проблематика. В заключителните бележки археологическите находки се възприемат като исторически източник, който разглежда амфорите като явление в пълния им смисъл. В тази връзка, това проучване представлява начална точка за едно по-нататъшно проучване на амфорите, особено при анализ на контекста на находките, при статистически анализ на броя и типовете амфори в някои археологически обекти, които ще доведат до надеждни заключения относно потока на търговията и икономиката. В допълнение, добре обмислена програма за физико-химичен анализ може да потвърди или опровергае предположенията за производствените центрове на амфорите.

Като цяло докторската дисертация на Евелина Петрова Тодорова „Амфорите от територията на България (VII-XIV в.)“ представлява един ценен принос към изучаването на средновековните амфори и е една много добра отправна точка за допълнителни изследвания и анализ на амфори от отделни обекти. Ето защо, с голямо удоволствие, аз препоръчвам на уважаемата комисия да удостои Евелина Петрова Тодорова с образователната и научна степен "Доктор".

Белград
17.04.2012

доц. д-р Весна Бикич
Археологически институт Белград